

УДК 159.99:347.98

**Олена Олексіївна СЛІПЕЦЬ,**

старший науковий співробітник Полтавського відділення  
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз  
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса

## МОЖЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА СТОСОВНО ДІТЕЙ

*Окреслено значення судової психологічної експертизи для здійснення правозастосовної практики стосовно неповнолітніх. Розглянуто напрямки та перспективи розвитку методичного забезпечення судової психологічних експертиз неповнолітніх із позицій теоретико-методичних підходів судової психологічної експертизи.*

**Ключові слова:** *судова психологічна експертиза, неповнолітні, діти.*

В умовах соціальних та економічних потрясінь найбільші ризики чекають на членів суспільства, що в силу віку, фізичних чи психічних обмежень потребують допомоги чи підтримки. Одною із таких верств населення є неповнолітні всіх вікових груп. Підтвердження цьому бачимо в художній і науковій літературі, у повідомленнях правоохоронців про правопорушення, учинені щодо дітей або за їх участю, у засобах масової інформації про соціальні проблеми дітей, ризики для життя та здоров'я дітей через виникнення деструктивних груп у соціальних мережах.

В обставинах, коли діти стають потерпілими від злочинів, самі вступають у конфлікт із законом, чи є свідками вчинення злочинів, вони вступають у взаємодію із представниками правоохоронних органів або суду. Специфіку, проблемні питання такої взаємодії значною мірою визначають вікові особливості психіки дітей, що формується.

Уникнути помилкового розуміння поведінки неповнолітнього в ситуації, яка має юридичне значення, оцінити показання дитини, обрати найбільш ефективні способи впливу на неповнолітнього правопорушника для його ресоціалізації, здійснення дій, спрямованих на відновлення прав дитини-жертви злочину – далеко неповний перелік питань у сфері застосування права щодо неповнолітніх, у вирішенні яких може допомогти судове психологічне дослідження.

На вагоме значення, яке може мати для вирішення питань правозастосовної практики щодо неповнолітніх злочинців, свідків і потерпілих, психологічне знання, зокрема у формі експертизи, зазначалося починаючи із другої половини XIX ст. багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Період заперечення цінності психологічної експертизи для цілей застосування права в колишньому СРСР завершився наприкінці 1960-х років саме із визнання доцільності судово-психологічної експертизи в справах щодо злочинів, учинених неповнолітніми [1, с. 5].

Юридичне значення окремих предметних видів судово-психологічних експертиз неповнолітніх, завдання, які можуть бути вирішені в ході проведення таких експертиз у межах кримінального провадження та розгляду цивільних справ, основні проблемні питання щодо методології, методичного забезпечення, організації дослідження неповнолітніх, з урахуванням правового, вікових особливостей психіки дітей, певним чином висвітлені в працях, які вважаються класикою судової психологічної експертизи [2, с. 152; 3, с. 129, 163; 4, с. 138; 5, с. 95]. У межах кримінального провадження описані судово-психологічні експертизи здатності неповнолітнього обвинуваченого з відставанням у психічному розвитку, не пов'язаному із психічним розладом, повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними; судово-психологічна експертиза здатності потерпілої (потерпілого) у справі про зґвалтування розуміти характер і значення дій, що із нею вчинялися, та здійснювати ефективний опір; експертна оцінка здатності неповнолітніх надавати показання у справі [2, с. 152; 3, с. 129, 163; 4, с. 138]. Відносно новими названі судово-психологічні дослідження неповнолітніх у межах цивільного судочинства, зокрема у справах про право на виховання дітей [5, с. 95].

Експертами психологами НДУ України до описаного в літературі переліку судово-психологічних експертиз неповнолітніх додано експертні дослідження в кримінальних провадженнях, пов'язаних зі злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною – ст.166 КК України, у цивільних справах з питань відшкодування моральної шкоди неповнолітнім [6, с. 383, 7, с. 605].

Особливістю більшості науково-методичного доробку з питань судової психологічної експертизи щодо неповнолітніх є, на наш погляд, неповне врахування специфіки судової експертизи, як соціально-правового інституту у визначенні об'єкта дослідження, а також – відсутність викладення алгоритмів дій експерта. Це створює умови для неточного визначення предмета експертизи, постановки недоцільних експертних завдань, варіативності процесу проведення експертизи (відповідно до наукових уподобань експерта). На практиці призначення та виконання експертиз неповнолітніх має низку питань, у вирішенні яких серед експертів немає єдиного підходу. Такими питаннями є: визначення порядку проведення експертного дослідження, джерел вихідних даних, віку малолітнього, із якого його психічна діяльність може стати об'єктом судово-психологічної експертизи, межі компетенції експертного дослідження.

Наразі науково-методичне забезпечення судової психологічної експертизи в Україні перебуває в стані розвитку. Вітчизняних методик із більшості предметних видів психологічних експертиз, які б були внесені до Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України, менше, ніж видів експертиз, що проводяться експертами, які працюють у науково-дослідних інститутах МЮ України, діапазон питань, що сьогодні вирішуються в межах судово-психологічної експертизи неповнолітніх, не в повному обсязі відображений у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [8]. Науковими співробітниками, судовими експертами НДІ МЮ України продовжується створення методик судово-психологічних експертиз, здійснюється робота, спрямована на їх удосконалення, відповідно до єдиних вимог щодо експертних методик [9, с. 151] і запитів практики. Нині створено та внесено до Реєстру методика судово-психологічного дослідження розвитку неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві; методика судово-психологічної експертизи у справах про злочини, пов'язані зі злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною; створюються методики судово-психологічної експертизи в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статеві недоторканості, експертного дослідження особливостей сприйняття дитиною сімейної ситуації.

Визначальне значення для якості створення нових і вдосконалення існуючих методик експертного дослідження неповнолітніх, стало розроблення теоретико-методичних питань із проведення судово-психологічної експертизи, з позицій наукової психології й судової експертизи як соціально-правового інституту: її предмета, об'єкта, завдань, підстав щодо виділення предметних видів, реалізації диференціального підходу при їх призначенні та проведенні [10, с.391]. Розроблення цих вихідних теоретико-методичних положень є вихідним пунктом для створення методик, які відповідають вимогам уніфікованості, наукової обґрунтованості, ефективності, достовірності, припустимості, законності, етичності, перевірюваності, простоти, доступності, та ін., що визначені за оціночні критерії до внесення їх до Реєстру методик проведення судових експертиз МЮ України [9, с. 151]. Створення методик проведення судово-психологічних експертиз неповнолітніх стане підґрунтям для підвищення ефективності використання судово-психологічної експертизи для вирішення правових питань щодо неповнолітніх.

#### **Список бібліографічних посилань**

1. Фурманов И. А., Метлицкий И. Е. Судебно-психологическая экспертиза: учеб. материалы. Минск: БГУ, 2014. 78 с.
2. Кудрявцев И. А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. М.: Юрид. лит., 1988. 224 с.
3. Сафуанов Ф. С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе. М.: Гардарики, 1998. 199 с.
4. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы: учеб. пособие для вузов. М.: Юнита-Дана; Закон и право, 2000. 333 с.

5. Сахнова Т. В. Основы судебно-психологической экспертизы по гражданским делам: учеб. пособие. М.: Юристъ, 1997. 136 с.
6. Линник С. В. Особенности проведения судебно-психологической экспертизы несовершеннолетних потерпевших. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2006. Вип. 6. С. 383–391.
7. Сліпець О. О. Психологічна експертиза неповнолітніх потерпілих як дослідження ушкодженого психічного розвитку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 605–610.
8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 01.03.2017).
9. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151–161.
10. Алікіна Н. В., Єгорова Т. М., Савкіна Т. В. Вплив на судово-психологічну експертизу інтеграційних і диференційних процесів у сучасній психології. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 391–398.

*Одержано 02.03.2017*

*Очерчено значення судебно-психологической экспертизы для реализации правоприменительной практики относительно несовершеннолетних. Рассмотрены направления и перспективы развития методического обеспечения судебно-психологических экспертиз несовершеннолетних с позиции теоретико-методических подходов судебной психологической экспертизы.*

**Ключевые слова:** *судебная психологическая экспертиза, несовершеннолетние, дети.*

---

УДК 159.9

**Валерій Васильович СОКУРЕНКО,**

доктор юридичних наук, доцент,  
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ;  
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

## **ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

*Підкреслено роль психологічних напрацювань у процесі вдосконалення функціонування правоохоронної системи. Виокремлено напрямки поглиблення психологічної складової правоохоронної діяльності: подальший розвиток і деталізація професіограм, використання психологічних напрацювань під час розкриття та розслідування окремих видів злочинів і проведення окремих слідчих дій, а також подальший розвиток судово-психологічної експертизи.*

**Ключові слова:** *правоохоронна система, професіограма, слідчі дії, судово-психологічна експертиза.*

Синтез психології та юриспруденції в порівняно новій науковій дисципліні «юридична психологія» має призвести до взаємного збагачення обох наук, вирішення однієї з найактуальніших проблем – підвищення ефективності функціонування правоохоронної системи.

Значне зростання злочинності та розвиток її найбільш небезпечних форм (пограбувань, організованої злочинності, вбивств, у тому числі замовних) висувають особливі вимоги до діяльності правоохоронної системи. Ці вимоги супроводжуються посиленням охорони прав та інтересів окремих громадян у процесі залучення їх до кримінальної відповідальності і тенденцією до гуманізації процесу розслідування та судового розгляду кримінальних справ. Все це визначає необхідність високого рівня професійної компетентності працівників правоохоронної системи як головного чинника, що забезпечує, з одного боку, захист